

ЕВАЛЮАЦІЯ ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

EVALUATION AS A FACTOR OF DEMOCRATIZATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

Стаття присвячена аналізу досвіду провідних європейських країн та США щодо діяльності у сфері евалюації освітніх програм, механізмів створення організацій для її проведення. Евалюація здійснює систематизацію збору інформації по запланованим проектам у визначеній сфері. Вона здійснює розробку та обґрунтування системи оцінювання якості освіти та її всіх компонентів. Розкриваються основні функції евалюації, механізми їх реалізації, яким чином вони здійснюють забезпечення системи оцінювання якості освітнього процесу. Аналіз ціннісної складової освітньої програми, її основні елементи, забезпечуються основними ознаками оцінки самих програм. Евалюація в Україні є новим напрямком досліджень в науці. Її позиціонують з моніторингом, інструментом визначення рівня ефективності діяльності. Оцінка освітніх програм спрямована на виявлення рівня успішності запланованих проектів. За допомогою якісної, неупередженої оцінки приймаються відповідні управлінські рішення щодо подальшого вдосконалення та реалізації проектів. Проаналізовані три форми оцінювання: професійний моніторинг, професійний огляд та колективна оцінка.

В статті розглянуті ініціативи українських науковців у процесі формування евалюаційної культури в Україні, корпоративну культуру в евалюації закладів вищої освіти. Зосереджується увага на висвітленні проблеми евалюаційних процесів в освітній системі України та перспективи подальшого розвитку та вдосконалення. Розширення методів, інструментів евалюації дасть можливість визначити нові перспективи їх застосування у практичній діяльності. Евалюація – це не лише оцінка та аналіз якості та успішності освітнього процесу, а фактор демократизації та розвитку системи освіти в Україні з урахуванням кращих практик розвинутих країн.

Ключові слова: евалюація, моніторинг, тестування, демократизація, оцінка, стандарт.

The article is devoted to the analysis of the experience of the leading European countries and the USA regarding activities in the field of evaluation of educational programs, mechanisms of creating organizations for its implementation. The evaluation systematizes the collection of information on planned projects in a specified area. It carries out the development and substantiation of the system for evaluating the quality of education and all its components. The main functions of evaluation, the mechanisms of their implementation, how they ensure the quality assessment system of the educational process are revealed. Analysis of the value component of the educational program, its main elements, are provided by the main features of the evaluation of the programs themselves. Evaluation in Ukraine is a new direction of research in science. It is positioned with monitoring, a tool for determining the level of activity efficiency. Evaluation of educational programs is aimed at identifying the level of success of planned projects. With the help of a qualitative, unbiased assessment, appropriate management decisions are made regarding further improvement and implementation of projects. Three forms of assessment are analyzed: professional monitoring, professional review and collective assessment.

The article examines the initiatives of Ukrainian scientists in the process of formation of evaluation culture in Ukraine, corporate culture in the evaluation of higher education institutions. Attention is focused on highlighting the problem of evaluation processes in the educational system of Ukraine and the prospects for further development and improvement. Expansion of evaluation methods and tools will provide an opportunity to determine new prospects for their application in practical activities. Evaluation is not only an assessment and analysis of the quality and success of the educational process, but a factor of democratization and development of the education system in Ukraine, taking into account the best practices of developed countries.

Key words: evaluation, monitoring, testing, democratization, assessment, standard.

УДК 37:321.7] (477):005.584
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.62.8>

Чугасєвський В.Г.

к.пед.н., доцент,
професор кафедри соціальної політики
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Черній Л.В.

к.істор.н., доцент,
професор кафедри соціології
та публічних комунікацій
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Евалюація у більшості європейських країн та США пройшла складний шлях свого розвитку від окремих досліджень оцінки освітніх програм до неформальних організацій, які вивчали проблеми вдосконалення системи освіти, шляхи її подальшої демократизації. Починаючи з 70-х років минулого століття евалюація у цих країнах приймає сучасну форму. Неформальні зібрання спеціалістів з оцінки трансформуються у офіційні державні та недержавні організації, розробляються професійні стандарти оцінки якості освітніх проектів та програм.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні системи оцінювання якості освіти, вивченні підходів до евалюаційних про-

цесів у провідних європейських країнах, США та обґрунтування шляхів їх активізації в Україні.

Проблемами евалюації, різними її аспектами, займається ціла плеяда провідних зарубіжних науковців. Д. Стафлєбім, М. Алкін, Е. Губа, І. Лінкольн дають всебічний, вичерпний опис історії евалюації. К. Вайс, Дж. М. Оуен, Д. Мертенс зосереджували свою увагу на специфічних підходах до евалюації. Такі вчені, як М. Паттон, Л. Корпорович, Х. Чен, П. Россі, М. Лендєл є дослідниками розвиваючого підходу в евалюації, за допомогою якого можна розвивати ініціативи змін в складних або невізначених умовах [3].

Провідний польський дослідник проблем евалюації Л. Корпорович наголошує на тому,

що евалюація – це визначення цінності конкретної діяльності або об'єкта на підставі прийнятої методики і критеріїв, в результаті усупільненого процесу, ціллю якого є пізнання, розуміння і розвиток [1].

Аналізуючи наукові праці, діяльність організацій та об'єднань європейських країн та США можна визначити, що евалюація – це системне дослідження соціальних змін, діяльність із супроводу наукових та соціальних програм, яка реалізується за допомогою прийнятих критеріїв, соціологічних інструментів та моделей оцінювання, з метою їх удосконалення, розвитку або кращого розуміння, завчасного виявлення недоліків програми і їх корегування. Передбачається здійснення контролю за розподілом коштів та нематеріальних ресурсів, виділених на реалізацію програми [4].

Евалюація являється новим напрямком досліджень в українській науці. Українськими науковцями ведеться активний пошук шляхів активізації евалюаційних процесів в системі освіти України з урахуванням досвіду провідних європейських країн та специфіки розвитку української освіти. Так, відомий український науковець, соціолог, засновник Центру Евалюації науково-освітніх програм В. Євтух ініціює процеси формування евалюаційної культури в Україні як чинника у визначенні цінності наукових та освітніх програм і проєктів, які пропонуються для виконання в Україні, а також окреслення ролі евалюації у демократизації освітнього простору нашої держави. М. Каплун досліджує сучасні шляхи та можливості застосування розвиваючого підходу евалюації. Л. Хижняк досліджує роль корпоративної культури в евалюації вищого навчального закладу. М. Сачок вивчає становлення евалюації програм як галузі професійних досліджень та діяльності в різних країнах.

Необхідність наукового аналізу суспільно-політичних, економічних, соціальних, освітніх змін в суспільстві активізувала зацікавленість до евалюації, як до науки та практики. Державні програми, програми із залученням європейського фінансового донорства, створення конкурентоспроможних громадських та недержавних організацій породжує гостру необхідність розвивати сучасну, прозору та ефективну евалюацію. В сучасній Україні назріває питання доцільності розширення методів, інструментів евалюації, перспектива їх вдосконалення та застосування. В більшості випадків евалюацію сприймали як моніторинг, визначення рівня ефективності діяльності. В процесі евалюації встановлювали відповідність та ступінь досягнення поставленої першочергової мети. Її визначали в рамках раціонального та критичного аналізу мети освітньо-педагогічної та наукової діяльності. Евалюація виконувала як функцію контролю, так і функцію ана-

лізу досвіду та прогнозування вектор розвитку освітнього процесу. Вона здійснювала процедурне забезпечення розробки та обґрунтування самої системи оцінювання якості освіти, її всіх компонентів [5].

У провідних європейських країнах та в США евалюація давно існує у формі супроводу соціальних програм через їх систематичне оцінювання, кінцева мета якого – надання повної, об'єктивної консультації щодо доцільності її реалізації. Так, у США з 60-х років минулого століття на рівні закону було запроваджено обов'язкове оцінювання освітніх програм початкової та середньої освіти. Пізніше і в провідних європейських країнах набула поширення практика застосування евалюаційних підходів для вивчення, оцінки та узагальнення ефективності освітніх проєктів та програм.

Оцінка освітньої програми – це серія заходів, які проводяться з метою побачити рівень успішності освітніх програм. Оцінювання освітніх програм – це діяльність, яка спрямована на те, щоб дізнатися, наскільки успішною є запланована дія. В оцінці стверджується, що «теорія оцінки програми є узгодженим набором концептуальних, гіпотетичних, прагматичних та етичних принципів, що формують загальну основу для керівництва дослідженням практики оцінювання програм» [7].

Теорія оцінки програм має шість основних ознак таких, як: комплексні зв'язки; основні поняття; перевірені гіпотези про те, як процедури оцінювання дають очікуваний результат; системи, які можна застосувати; вимоги етики; загальну основу для керівництва практикою оцінювання програм та проведення досліджень в програму оцінювання.

Евалюація освітніх програм – це набір переважно кількісних процедур, які використовуються для розуміння цінності та ґрунтовності програми. Процедури спрямовані на визначення соціальних та інвестиційних переваг. Евалюація носить багатогранний та різноплановий характер. Залежно від ситуації та ким саме здійснюється оцінка обирається конкретний інструментарій. Від запланованих та реалізованих освітніх проєктів розуміється та застосовується процес оцінювання. Евалюація здійснює систематизацію збору інформації про сутність, характер та цінність запланованих проєктів у визначеній сфері з метою надання корисного зворотного зв'язку. Вона планово та систематично вказує, наскільки були досягнуті цілі. Саме евалюація, як процес, спрямовується на визначення того, якою мірою визначені освітні цілі можливо реалізувати. Вона слугує не для обґрунтування впровадження та реалізації програм, а саме для поліпшення існуючого стану справ. Збір, накопичення інформації та її інтерпретація здійснюється з метою діагностики та оцінки,

що містить елементи вимірювання та прийняття рішень. Здійснюється системний огляд подій, що відбуваються в рамках реалізованої освітньої програми або є її наслідком. Під час евалюації здійснюється перевірка ціннісної складової та переваг освітніх програм. Поряд зі збиранням інформації проводиться підготовка звітності про те, як йдуть справи. Це здійснюється з метою надати дані для полегшення прийняття правильних рішень. Оцінку можна просто визначити як ціннісну характеристику освітніх та соціальних програм. Оцінка є частиною процесу прийняття рішень. Це передбачає висловлення думки про цінність дії через систематичний, відкритий збір і аналіз інформації про нього у співвідношенні з визначеними цілями, критеріями та цінностями.

Здійснення порівняльного аналізу запланованих результатів з реальними є правильним підходом. Науковці окреслюють три форми оцінювання, які вважаються універсальними. Професійний моніторинг визначає рівень задоволеності учасників освітнього процесу. Цей тип оцінювання ґрунтується на зборі інформації про те, як здобувачі освіти та інші учасники освітнього процесу сприймають певні аспекти навчальної діяльності, освітніх компонентів чи освітню програму. Наступною формою є професійний огляд. Він аналізує та надає інформацію про комплексний вплив навчальної діяльності, освітніх компонентів чи освітньої програми на всіх учасників. Ядро такого огляду полягає у з'ясуванні реального впливу навчального процесу на всіх учасників. Наскільки освітня діяльність виявляється корисною, чи були досягнуті заплановані цілі та чи не виникають незаплановані результати навчання. Колективна (стратегічна) оцінка збирає інформацію про якість знань. Це вважається найвищим типом оцінки, однак, передбачає критичний, цілісний погляд, основні припущення та прийнята практика. Під час цього типу оцінювання всі учасники освітнього процесу мають простір для систематичного висловлювання власних думок та ідей. Це дозволяє протягом навчання переймати досвід та впливати на організацію самого процесу навчання. Саме оцінювання є інструментом для впровадження та оцінювання стандартів якості.

В першу чергу, оцінка залежить від правильного планування та проведення дослідження. Оціночне дослідження є систематичним і підпорядкованим методичним правилам процес збору інформації про дійсність. Отримання цієї інформації дозволяє сформулювати висновки про якість оцінюваних об'єктів та ефективність діяльності. Слід зазначити, що оцінка сама по собі ще не є системою управління якістю освітнього процесу, але може бути елементом

більш складних структур управління якістю, а також самостійно використаний метод вимірювання якості освітніх послуг, які надаються.

З одного боку, оцінка може супроводжувати весь процес впровадження стандартів якості до його завершення, інформуючи про стан реалізації запланованого ваших намірів. З іншого боку, її можна використовувати після завершення всього процесу або програми.

Формуюче оцінювання, проведене під час заходів, надає інформацію, яка дозволяє корекцію та адаптацію діяльності до реальних обставин. Воно враховує зміни, що є наслідком як впровадження нововведень, так і виникнення самостійних факторів. Цей тип оцінки характеризується зосередженням уваги на досвіді, очікуваннях, можливостях і проблемах людей, які є учасниками освітнього процесу. Вона зосереджується на факторах та обставинах, які виникають на шляху реалізації запланованих заходів. Під час здійснення формулюючого оцінювання розглядаються способи усунення перешкод та розробляється стратегія по модифікації цілісної освітньої діяльності.

Одною з важливих видів оцінки є підсумкова оцінка, яка передбачає перевірку ефективності та якості заходів після їх завершення. Остаточна оцінка зазвичай ототожнюється з поняттям оцінювання. Вона містить інформацію про програмні результати, зміну усвідомлення ключових позицій навчання, ступінь впровадження стандартів та виявлення прийнятих неефективних рішень [8].

Сьогодні, у більшості країн світу важливі управлінські рішення не приймаються без якісної оцінки їх планування та проведення. Обговорювані стратегії доповнюються використанням початкового оцінювання, тобто дослідження, проведеного до та після закінчення програми. Така оцінка підтверджується експериментальною моделлю, яка використовується в соціально-поведінкових науках. Це дозволяє оцінити чистий ефект від запровадженої програми. Цілі оцінювання, критерії, ключові питання дослідження розробляються для потреб конкретних програм. Таке дослідження включає глибинний аналіз потреб. Отже, оцінювання є результатом роботи всієї групи людей, які зацікавлені в реалізації конкретних програм. Отримання зворотного зв'язку є невід'ємним елементом спіралі реалізації програм та проєктів від заявлених цілей та конкретним результатом.

Сьогодні евалюація довела свою ефективність при впровадженні соціальних та науково-освітніх програм у більшості європейських країн та США. Нині у США налічується велика кількість професійних організацій евалюації. Серед них можна виділити наступні: Американська Асоціація Евалюації (The American Evaluation Association), Об'єд-

наний комітет стандартів освітньої евалюації (Joint Committee on standards for educational evaluation), Американська Асоціація Школи Адміністраторів (AASA), Американська Асоціація Освітніх Досліджень (AERA), Американський Консорціум Індіанської Вищої освіти (AIHEC) та інші. Також існують різноманітні центри евалюації при провідних університетах які крім соціологічних досліджень проводять конференції, семінари, майстер-класи, літні школи з проблем вдосконалення ефективності евалюаційних досліджень. Таким чином, можна констатувати, що евалюаційний рух отримав свій розвиток багато в чому завдяки американським дослідникам. Серед європейських евалюаційних товариств найбільш поширеними є Евалюаційне товариство Великої Британії (UK Evaluation Society (UKES), товариство Німеччини та Австрії (DeGEval Evaluation Society) та польське (Polish Evaluation Society (PTE)). Враховуючи специфіку розвитку освіти у європейських країнах, в рамках діяльності Європейської Ради, започатковано роботу Структурного Фонду (Structural Fund evaluation approach), яким передбачено обов'язкове зобов'язання для спонсорів та менеджерів проводити евалюацію своїх програм, розподіл обов'язків між різними ярусами уряду, що охоплюють весь евалюаційний процес, залучення багатьох партнерів у програми і евалюація програм; чіткий зв'язок евалюації, проектування програми і розподілу ресурсів [2].

В Україні сьогодні йде активний пошук ефективних шляхів вдосконалення системи евалюації освітніх, соціальних програм з урахуванням європейського та світового досвіду та особливостей розвитку національної системи освіти та науки. Разом з тим, слід зауважити, що евалюація освітніх проектів та програм в Україні поки що функціонує не у вигляді цілісної системи, а у вигляді її окремих складових – моніторингу, аудиту, тестування.

Так у 2008 році в м. Києві започатковано діяльність Центру евалюації науково-освітніх програм як громадської організації із фахівців у галузі соціальних наук та адміністрування. Основними його завданнями є підготовка, оцінка і супровід науково-освітніх та соціальних програм, а також дослідницьких проектів, які фінансуються за рахунок державних і спонсорських коштів. За сприяння співробітників Центру організуються та проводяться наукові читання, круглі столи, конференції, в тому числі й міжнародні, з метою популяризації та активізації евалюаційних процесів в Україні [4].

Слід зазначити, що в останні роки органи державної влади зосереджують свою увагу на проблемах евалюації освітніх програм. В 2023 році рішенням Кабінету Міністрів України за пропозицією Міністерства освіти і науки України започатковано експеримен-

тальний проект з впровадження інформаційної (автоматизованої) системи зовнішнього оцінювання і самооцінювання освітніх та управлінських процесів у закладах освіти «EvaluEd». Система розроблена Державною службою якості освіти України за сприяння Чеської агенції розвитку та Чеської шкільної інспекції [6]. Діяльність інформаційно-аналітичної системи спрямована лише на проведення інституційних аудитів закладів освіти через анкетування учасників освітнього процесу, спостережень і вивчення документації.

Важливою, на наш погляд, є розробка національної концепції евалюації в Україні, яка б включала досвід реалізації евалюаційних програм європейського союзу і США та передбачала б адаптацію існуючих принципів і підходів до стратегії розвитку системи освіти в Україні. З цією метою при Державній службі якості освіти України було б доцільним створення спеціального органу (департаменту, відділу), завдання якого полягало б активізації та регулюванні евалюаційні процеси в системі освіти України. Оскільки евалюація – це не лише оцінка та аналіз якості та успішності освітнього процесу, а фактор демократизації та розвитку системи освіти в Україні з урахуванням кращих практик розвинутих країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корпорович Л. Сучасні концепції евалюації в контексті викликів регіонального розвитку // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2011. – Вип. 6. – С. 80-89.
2. Сачок М. Становлення евалюації соціальних програм як галузі професійних досліджень та діяльності // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 57. – С. 27-32.
3. Каплун М. Сучасні підходи до евалюації: навіщо вони українському суспільству // Евалюація: наукові, освітні, соціальні проекти. -2015. – Вип.1. -С.36-42
4. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств // Політичний менеджмент. – 2009. – №4. – С. 14 -17.
5. Здрагат С.Г. Евалюація як система інноваційного підвищення якості освіти у соціологічній перспективі / Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. Випуск 9. С. 187–194
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 року №407 «Про реалізацію експериментального проекту з впровадження інформаційної (автоматизованої) системи зовнішнього оцінювання і самооцінювання освітніх та управлінських процесів у закладах освіти «EvaluEd». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-2023-%D0%BF#Text>
7. D. L. and C. L. . C. Stufflebeam, Evaluation Theory, Models, and Application, 2nd ed. San Fransisco: Josse Bass, 2012.
8. Szkolenie Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu „Ewaluacja w pracy metodą projektu” odbyło się w dniach 17-21 czerwca 2008 roku // Pakiet Edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu Część 4. Ewaluacja w pracy metodą projektu.